

RUSYA FEDERASYONU’NUN ETNİK VE DİNSEL YAPISI*

Liaisan ŞAHİN**

Öz

Bu yazının amacı, Rusya Federasyonu’nun etnik ve dinsel yapısı konusunda genel bilgi vermek ve buna ilişkin olarak Rusya’da Çarlık döneminden bugüne kadar devlet politikalarında meydana gelen değişimleri genel hatlarıyla açıklamaktır. Yazının başlangıcında Rusya Federasyonu’nda yaşayan etnik topluluklar hakkında istatistik bilgiler verilerek, Türk soylu topluluklar üzerinde detaylı olarak durulmaktadır. Yazının sonraki bölümünde Rusya’da konuşulan diller, Çarlık döneminden bugüne kadar yürütülen dil politikaları ve bu bağlamda Sovyet döneminden bu yana Rusya’da federalizmin gelişme süreci anlatılmaktadır. Yazının son bölümünde Rusya’daki geleneksel inanç grupları hakkında bilgi verilerek, Çarlık döneminden bugüne kadar din politikalarının geçirdiği değişimler açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rusya Federasyonu, Sovyetler Birliği, Etnik Yapı, Dinsel Yapı, Dil Politikaları, Din Politikaları, Türk Halkları.

ETHNIC AND RELIGIOUS STRUCTURE OF THE RUSSIAN FEDERATION

Abstract

This article aims at giving general information on ethnic and religious structure of the Russian Federation and at describing general dynamics of state policies from the Tsarist period until today. At the beginning of the article, statistics about ethnic groups of the Russian Federation are given and a detailed information about Turkic peoples is provided. This is followed by information about languages spoken in the Russian Federation and language policies of the Russian government from the past until today. In this context, the transformation of Russian federalism is also discussed. The last part is devoted to the description of traditional religious communities of Russia and transformations in religious policies of the Russian government from the Tsarist period until today.

Keywords: Russian Federation, Soviet Union, Ethnic Structure, Religious Structure, Language Policies, Religious Policies, Turkic Peoples.

* Bu yazı, aynı yazara ait “Çoğunlukçu Kurumsallaşan Yarı-Başkanlık Rejimi: Rusya Federasyonu”, *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler*, Ersin Kalaycıoğlu ve Deniz Kağnıcıoğlu (haz.), Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yay., Eskişehir 2011, s. 218-245 ve “Rusya Federasyonu’nda Türk Halkları”, *Rusya’daki Türkler*, ed. İ. Topsakal, Akademik Kitaplar, İstanbul 2015, s. 27-136. başlıklı iki yazının kısaltılması ve birtakım güncellemeler yapılmaması suretiyle üretilmiştir. Söz konusu yazılarda format gereği dipnot kullanılmadığı için burada da dipnot kullanılmamış; sadece alıntılar ve tablolar için metin içinde kaynak gösterilerek diğer kaynaklar yazının sonunda listelenmiştir.

** Dr., Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, leysen@marmara.edu.tr

1. Rusya Federasyonu'nun Etnik Yapısı

Rusya Federasyonu, dünyada etnik açıdan en fazla çeşitlilik arz eden ülkelerden biridir. 2010 yılında yapılan nüfus sayımında ülkede 180'den fazla etnik topluluk adı tespit edilmiştir. Bunların çoğu nispeten küçük (400 binin altında) topluluklar olup, ancak yedisi bir milyonu aşan nüfusa sahiptir.

Tablo 1. Rusya Federasyonu'ndaki En Kalabalık Etnik Topluluklar

Etnik Topluluk Adı	Rusya Federasyonu'daki Toplam Nüfusu (2010)	Ülkenin Toplam Nüfusundaki Oranı (2010)
Ruslar	111.016.896	%80,9
Tatarlar	5.310.649	%3,87
Ukraynalılar	1.927.988	%1,4
Başkurtlar	1.584.554	%1,15
Çuvaşlar	1.435.872	%1,05
Çeçenler	1.431.360	%1,04
Ermeniler	1.182.388	%0,86

Kaynak: “Vserossiyskaya perepis'naseleniya 2010”, 2010.

Tablodan görüldüğü üzere, Rusya Federasyonu'nun toplam nüfusu içinde Ruslar büyük bir çoğunluğu teşkil etmektedirler. Çarlık döneminde Ruslar, imparatorluğun toplam nüfusunun %44'ünü, Sovyet döneminde de nüfusun yaklaşık yarısını teşkil etmişlerdi.

2. Rusya Federasyonu'nda Konuşulan Diller

Rusya Federasyonu'nda 140'tan fazla dil konuşulmaktadır. Bu diller, Hint-Avrupa, Altay, Ural ve Kafkasya dil ailelerine mensuptur.

2.1. Rusya Federasyonu'nda Hint-Avrupa Dil Ailesine Mensup Etnik Topluluklar

Rusya Federasyonu'nda bu dil ailesine ait en kalabalık grup, Slav grubudur (Ruslar, Ukraynalılar, Beyaz Ruslar, Lehler vb.). Rus halkının tarihî anavatanını, Rusya Federasyonu'nun batı kısmının kuzey, kuzeybatı ve merkezî bölgeleri teşkil eder. Bununla birlikte Ruslar, bütün federasyon boyunca dağılmışlardır ve birçok yönetim biriminde nüfusun çoğunluğunu oluştururlar. Bu durum Ural, Güney Sibirya, Uzak Doğu bölgeleri için de geçerlidir. Ruslardan sonra sayıca ikinci sırada gelen Slav topluluğu, Ukraynalılardır.

Hint-Avrupa dil ailesine ait başka bir grup, Germen grubudur (Almanlar). 1989 yılından sonra Almanya'ya göç nedeniyle Rusya Federasyonu'ndaki Alman sayısı gittikçe azalmış ve 2010 yılı itibarıyla 400 bin civarında kalmıştır. (1989'da 800 bin civarında idi.)

Hint-Avrupa dil ailesine ait başka bir grup, İran grubudur. Bu grubun başlıca temsilcileri Osetlerdir. Güney Osetya'daki çatışmalar döneminde Rusya'daki Osetlerin sayısı artmış ve 2010 yılı itibarıyla 528 bini teşkil etmiştir.

Bahsi geçen halkların dışında, dilleri Hint-Avrupa dil ailesine giren halklardan Rusya Federasyonu'nda Ermeniler, Moldovalılar ve Rumenler de yaşamaktadırlar.

2.2. Rusya Federasyonu'nda Altay Dil Ailesine Mensup Etnik Topluluklar

Rusya Federasyonu'nda Altay dil ailesine mensup en kalabalık grup, Türk grubudur. Bunlar arasında Tatarlar, Başkurtlar, Çuvaşlar, Kazaklar, Yakutlar, Tuvalar, Karaçaylar, Balkarlar, Altaylar, Hakaslar, Şorlar, Dolganlar, Azeriler, Özbekler ve diğerleri yer almaktadır. Tatarlar, Rusya Federasyonu'nda nüfus bakımından Ruslardan sonra ikinci sırada gelmektedirler.

Sayıda en kalabalık olan Türk halkları (Tatarlar, Başkurtlar, Çuvaşlar) daha ziyade Ural ve İdil boyu bölgelerinde yoğunlaşmış durumdadırlar. Diğer Türk halklarının bir bölümü (Altaylar, Şorlar, Hakaslar, Tuvalar vb.) Güney Sibiryaya boyunca Uzak Doğu'ya uzanan alan üzerinde, diğer bölümü de (Nogaylar, Karaçaylar, Balkarlar) Kuzey Kafkasya'da yaşamaktadır.

Federasyon içinde Altay dil ailesine mensup bir de Moğol grubu (Buryatlar, Kalmuklar) ve Mançu-Tunguz grubu (Evenler, Evenkler, Nanaylar vb.) yer almaktadır.

2.3. Rusya Federasyonu'nda Ural Dil Ailesine Mensup Etnik Topluluklar

Bu aileye mensup en büyük grup, Fin-Ugor grubudur (Mordva, Udmurt, Mari, Komi, Karel, Hantı, Mansi, Estonyalı, Macar vb.) Bunların dışında Ural dil ailesinde Samoyed grubu (Nenets, Selkup, Nganasan) yer almaktadır. Ural dil ailesine ait halklar çoğunlukla İdil-Ural bölgesinde ve Avrupa Rusya'sının kuzey bölgelerinde yaşamaktadırlar.

2.4. Rusya Federasyonu'nda Kafkasya Dil Ailesine Mensup Etnik Topluluklar

Kafkasya dil ailesi daha çok Nah-Dağıstan grubu (Çeçenler, Avarlar, Darginler, Lezgiler, İnguşlar) ve Abhaz-Adige grubu (Kabardalar, Adigeler, Çerkezler, Abazalar) ile temsil edilmektedir. Bu halklar çoğunlukla Kuzey Kafkasya'da yaşarlar.

Bunların dışında Rusya Federasyonu'nda Çukotka-Kamçatka dilleri (Çukça, Koryak, İtelmen), Yukagir dili, Eskimo-Aleut dilleri, Kartvel dilleri (Gürcüce) ve diğer bazı diller konuşulmaktadır.

3. Rusya Federasyonu'ndaki Türk Toplulukları

Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türk soylu halkların toplam nüfusu, 12 milyonun üstündedir (ülke nüfusunun yaklaşık olarak %8'i). 2010 yılı nüfus sayımı verilerine göre, Rusya Federasyonu'ndaki Türk halkları ve onların nüfusları aşağıdaki gibidir:

Tablo 2. Rusya Federasyonu'ndaki Türk Toplulukları ve Nüfus Bilgileri.

Türk Topluluğu Adı	Nüfusu (2010)
Tatarlar	5.310.649
Başkurtlar	1.584.554
Çuvaşlar	1.435.872
Kazaklar	647.732
Azeriler	603.070
Kumuklar	503.060
Yakutlar (Sahalar)	478.085
Özbekler	289.862
Tuvalar	263.934
Karaçaylar	218.403
Balkarlar	112.924
Anadolu Türkleri	105.058
Nogaylar	103.660
Kırgızlar	103.422
Altaylar	74.238
Hakaslar	72.959
Türkmenler	36.885
Gagavuzlar	13.690
Şorlar	12.888
Nogaybaklar	8.148
Dolganlar	7.885
Ahska Türkleri	4.825
Uygurlar	3.696
Kumandinler	2.892
Teleutlar	2.643
Kırım Tatarları	2.449
Karakalpaklar	1.466
Tofalar	762
Çulımlar	355
Karaimler	205
Kırımçaklar	90

Kaynak: “Vserossiyskaya perepis' naseleniya 2010”, 2010.

18 Mart 2014'de Rusya Federasyonu Kırım'ı kendi bünyesine dahil ettiğini ilan etmiştir. Dünya kamuoyu bu durumu “Rusya'nın Kırım'ı işgali” olarak değerlendirmektedir. Bugünkü statüsü uluslararası hukuk açısından tartışmalı olan Kırım Cumhuriyeti'nde Türk soylu etnik topluluklardan Kırım Tatarları ve Kırımçaklar yaşamaktadır. Kırım'da 14-25 Ekim 2014 tarihlerinde yapılan nüfus sayımı verilerine göre Kırım Tatarlarının sayısı 229,5 bini (Kırım Cumhuriyeti toplam nüfusunun %12'si), Kırımçakların sayısı 177 kişiyi teşkil etmiştir.

Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türk topluluklarının bir kısmının, Rusya sınırları dışında kendi bağımsız devletleri (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan) ya

da özerk cumhuriyetleri (Özbekistan'a bağlı olan Karakalpakistan Cumhuriyeti) ya da özerk bölgeleri (Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içerisindeki Sincan Uygur Özerk Bölgesi ve Moldova Cumhuriyeti'ne bağlı Gagavuz Yeri Özerk Bölgesi) vardır. Listedeki diğer Türk halkları ise Rusya Federasyonu'nun yerli topluluklarıdır. Rusya'nın yerlisi olan Türk halklarından en kalabalık olanı, beş milyonun üstünde bir nüfus varlığı olan Tatarlardır. Sayıca en az olanları ise nüfusları bin kişiye bile ulaşmayan Tofalar, Çulımlar ve Kırımçaklardır. Rusya Federasyonu'nun en kuzeyinde bulunan Türk halkı, Dolganlar ve en güneydekiler Kumuklardır. En doğudakiler Yakutlardır. Rusya Federasyonu'nun en batısındaki Türk halkı konumunda da, Kırım'ın Rusya'ya dâhil edilmesinden sonra, artık Kırım Tatarları bulunmaktadır.

Yerli Türk halklarından dokuzunun Rusya Federasyonu'nun bünyesinde kendi adlarına kurulan federasyon birimi statüsünde özerk cumhuriyetleri bulunmaktadır:

Tablo 3. Rusya Federasyonu'ndaki Türk Özerk Cumhuriyetleri

Türk Topluluğunun Adı	Rusya'daki Toplam Nüfusu (2010)	Topluluk Adına Kurulmuş Olan Özerk Cumhuriyetin Adı	Topluluğun Kendi Özerk Cumhuriyetindeki Nüfusu (2010)
Tatarlar	5.310.649	Tataristan Cumhuriyeti	2.012.571
Başkurtlar	1.584.554	Başkurdistan Cumhuriyeti	1.172.287
Çuvaşlar	1.435.872	Çuvaş Cumhuriyeti	814.750
Yakutlar	478.085	Saha Cumhuriyeti (Yakutistan)	466.492
Tuvalar	263.934	Tuva Cumhuriyeti	249.299
Karaçaylar	218.403	Karaçay-Çerkez Cumhuriyeti	194.324
Balkarlar	112.924	Kabarda-Balkar Cumhuriyeti	108.577
Altaylar	74.238	Altay Cumhuriyeti	68.814
Hakaslar	72.959	Hakas Cumhuriyeti	63.643

Kaynak: "Vserossiyskaya perepis' naseleniya 2010", 2010.

Karaçaylar ve Balkarlar, aslında tek bir halkın iki ayrı grubunu teşkil ederler. Sovyet döneminde bu iki grup için ayrı idari birimler kurulmuştur. Karaçaylar Çerkezlerle birlikte Karaçay-Çerkez Cumhuriyeti'nin yerli topluluğunu oluşturmuşlardır, Balkarlar ise Kabardalarla birlikte Kabarda-Balkar Cumhuriyeti'nin yerli topluluğunu meydana getirmişlerdir. Sovyet dönemi sona erdikten sonra Karaçay-Çerkez Cumhuriyeti'nde milliyetçi çevreler cumhuriyeti yerli topluluklar sayısınca ayrı parçalara bölme fikrini öne sürmüşlerse de bu konuda yapılan referandumdan olumsuz sonuç çıkmış ve Karaçay-Çerkez Cumhuriyeti devam ettirilmiştir. Aynı şekilde Kabarda-Balkar Cumhuriyeti de korunmakta, böylece Karaçay-Balkar halkının iki ayrı idari bölgeye bölünmüş hali devam etmektedir.

Bu saydığımız dokuz özerk cumhuriyette adlarını zikrettiğimiz Türk halklarının dilleri (Tatarca, Başkurtça, Çuvaşça, Yakutça, Tuvaca, Karaçayca, Balkarca, Altayca, Hakasça), Rusçanın yanında ikinci devlet dili olarak kullanılırlar.

Bu bağlamda Kumukların dil statüsüne de dikkat çekmek gerekir. Kafkasya'da Azerilerden sonra ikinci en kalabalık Türk topluluğunu oluşturan Kumuklar, Dağıstan Cumhuriyeti'nin yerli halklarından biri olarak kabul edilmektedir. (Kumuklar, Dağıstan'da sayıca üçüncü sırada gelen etnik grubu teşkil ederler.) Dolayısıyla Kumukça, Dağıstan'ın resmî dillerinden birini teşkil etmektedir.

Rusya Federasyonu'nda yaşayan diğer yerli Türk halklarının kendi adlarına kurulmuş idari birimleri bulunmamaktadır.

4. Rusya'da Federalizmin Gelişme Süreci

Dünyadaki çoğu ülke, üniter yapıya sahiptir. Federatif yapıda olan ülkelerin sayısı, dünyadaki toplam ülke sayısının ancak %10'u kadardır. Bununla birlikte federatif ülkelerin çoğu, yüzölçümü açısından büyük ve uluslararası alanda nüfuz sahibi olan ülkelerdir. Rusya'nın hukuken bir federasyona dönüşmesi, Sovyet dönemine rastlar. 25 Ocak 1918'de Sovyet yönetimi Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin bir federasyon olarak kuruluşunu ilan etti. 30 Aralık 1922'de Sovyetler Birliği resmen kurulduğunda ise Rusya, bir "federasyon içinde federasyon" haline geldi. Sovyetler Birliği Aralık 1991'de dağılınca RSFSC egemenliğini kazanmış oldu ve adını Rusya Federasyonu olarak değiştirdi. Yeni Rusya'nın idari yapısında ve federalizm politikalarında meydana gelen değişikliklerin kavranabilmesi için Sovyet federasyon yapısını ve Sovyet döneminde yürütülen milletler politikası ele almamız gerekir.

4.1. Sovyet Federalizmi

Komünizm öğretisinin yaratıcısı Karl Marks'a göre milliyetçilik, burjuva sınıfının ideolojisi idi ve kapitalist düzenle birlikte yok olacaktı. Sosyalist düzende toplumsal eşitsizlik ve adaletsizlik ortadan kalkacağı ve menfaat çatışmaları sona ereceği için halkları birbirinden ayıran etnik özelliklerin bir anlamı ve önemi kalmayacak hatta dilsel ve kültürel farklılıklar zamanla yok olacaktı. Bolşevikler, ilk başlarda Komünist öğretiye uyararak milliyetçilik konusunu önemsememiş ve Rusya'da kurmak istedikleri sosyalist devlette herhangi bir etnik yapılanmayı öngörmemişlerdi. Fakat gerçek hayat çok geçmeden onları milletler konusundaki tutumlarını değiştirmeye zorladı. Bolşevikler, 1917'de hakimiyeti ele geçirdikten sonra eski Rusya İmparatorluğu'nun çeşitli halklarını kendi taraflarına çekmek için halkların kendi kaderlerini tayin etme hakkını ve halkların eşitliği prensibini savunduklarını ilan ettiler. Bolşeviklere göre nasılsa yakında dünya çapında sosyalist devrim olacağı ve kurulacak küresel sosyalizm şartlarında etnik çatışmalar anlamını yitireceği için bunlar gerçekleşene kadar milliyetçi özlemlere geçici olarak taviz verilebilirdi.

Sovyet milletler politikası çelişkili oldu. Bir taraftan, Sovyet yönetimi gayri Rus etnik topluluklara karşı genellikle ılımlı ve destekçi bir tutumda oldu. 1920'li yıllardan başlayarak gayri Rus etnik toplulukların birçoğu için özerk birimler kuruldu, ana dillerinde eğitim ve kültürel faaliyet olanakları sağlandı, toplumsal yaşamın çeşitli alanlarında etnik kadroların oluşması

desteklendi. Fakat aynı zamanda “halkların kaynaşması” sloganı öne sürülerek tek bir “Sovyet ulusunun” yaratılması hedeflendi. Milliyetçilik olgusu şiddetle yerildi ve halkların kültürel yaşamları sıkı ideolojik kontrol altında tutuldu. Stalin'in hakimiyetini pekiştirdiği 1930'lu yıllardan itibaren Sovyet ülkesinde katı merkezîyetçi bir yönetim şekli uygulandı.

Sovyet federatif yapısının oluşumu, 1940'lı yılların ortalarına kadar sürdü. Sonuçta ortaya çıkan idari yapı, bir hayli karmaşık idi. SSCB'yi oluşturan irili ufaklı toprak birimlerinin bazıları etnik birimler, diğerleri yönetim birimleri olarak kuruldu. Etnik birimler dört türe ayrılıyordu: birlik cumhuriyeti, özerk cumhuriyet, özerk oblast ve özerk okrug. Yönetim birimleri ise kray ve oblast olmak üzere iki türden oluşuyordu. Sovyet federasyonunu oluşturan birimler, statüleri bakımından eşit değildi. En büyük haklarla donatılan birimler, birlik cumhuriyetleri idi. Sadece birlik cumhuriyetlerine SSCB'den ayrılma hakkı (kâğıt üzerinde de olsa) tanındı. Birimler, sahip oldukları siyasal, ekonomik ve kültürel olanaklar bakımından eşit konumda olmadı. Örneğin, Sovyet meclisinin üst kanadı olan (etnik grupların temsil edildiği) Halklar Şurası'nda her birlik cumhuriyeti 32, her özerk cumhuriyet 11, her özerk vilayet 5 ve her özerk bölge 1 temsilci ile temsil ediliyordu. Üstelik statüleri düşük olan birimler, daha yüksek statüye sahip olan birimlerin içinde yer alıyordu. Başka bir deyişle, Sovyet federasyonunun yapısı iç içe geçen matruşkalı andırıyordu.

Sovyet halklarına farklı statülerde özerk birimlerin tahsis edilmesi ve bu arada bazı halkların özerk idari oluşumdan yoksun bırakılması sebebiyle Sovyet devletinde halklar hiyerarşisi ortaya çıktı. İlginçtir ki, SSCB'nin en kalabalık halkı Ruslar için özerk bir idari birim kurulmadı. Bununla birlikte Stalin döneminden itibaren Ruslara diğer etnik gruplar arasında bariz bir şekilde öncelik tanındı. Rus halkı “eşitler arasında birinci” ve “büyük kardeş” sıfatlarıyla anıldı ve halklar hiyerarşisinin tepesinde yer aldı.

Sovyet devletinde federalizm prensibi tam anlamıyla hayata geçirilmedi, çünkü merkez ile federasyon birimleri arasında yetki paylaşımına benzer bir düzenleme yapılmadı. Sovyetler Birliği'nin daha ziyade şekil bakımından bir federasyon olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kimi siyaset bilimcileri, Sovyetlerin merkezîyetçi yönetim tarzını göz önünde bulundurarak, Sovyetler Birliği'nin idari yapısını “üniter federasyon” diye tanımlarlar (İsayev ve Baranov, 2008, s. 382).

4.2. Rusya Federasyonu'nda Federalizmin Gelişme Süreci

Bugünkü Rusya'nın idari yapısı ve federalizm uygulamaları hâlâ Sovyet mirasının bazı izlerini taşımaktadır. Bununla birlikte son yirmi yılda bazı önemli değişiklikler meydana gelmiştir.

Sovyetler Birliği'nin on beş bağımsız devlete dönüşmesinin ardından bunlardan yüzölçümü itibarıyla en büyüğü olan (89 birim içeren) Rusya da 1991-1992 yılları arasında parçalanmanın eşiğine geldi. Bu dönemde Rusya'daki tüm özerk cumhuriyetler kendi egemenliklerini ilan etti, ardından özerk vilayetler de (biri dışında) statülerini yükselttiklerini ve bundan böyle egemen

cumhuriyet olacaklarını duyurdu. Yönetim birimleri de hak ve yetkilerini genişletmek ve etnik cumhuriyetlerle eşit duruma gelmek üzere harekete geçti. Her bölge, siyasal ve ekonomik yaşantısını merkezden bağımsız olarak düzenlemeye, kendi yasalarını kabul etmeye ve uygulamaya başladı. Merkeze ödenen vergi miktarlarında büyük bir düşüş yaşandı, hatta bir ara bazı bölgeler merkeze vergi ödemeyi tamamen kesti. Birçok bölge (özellikle etnik cumhuriyetler) yurt dışı ile bağlantılar kurmaya ve yabancı devletlerle ekonomik ve kültürel iş birliği anlaşmaları yapmaya başladı.

Merkezi hükümet, devletin parçalanmasını önlemeyi hedefleyen ilk adımı 1992'de attı. Merkez ile bölgeler arasındaki ilişkileri yeniden düzenleyen bir Federasyon Anlaşması hazırlandı. 31 Mart 1992'de federasyon birimlerinin çoğu bu anlaşmayı imzaladı. Fakat iki cumhuriyet (Tataristan ve Çeçenistan), anlaşma koşullarını yetersiz bularak imzalamayı reddetti. Çeçen general Cevher Dudayev, Eylül 1991'de Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti'nin Yüksek Sovyeti'ni lağvetmiş ve akabinde Çeçenistan'ın Rusya'dan ayrıldığını ilan etmişti. Çeçen ayrılıkçı güçlerinin silahlanması ile devam eden süreç, iki yıl sonra patlak veren I. Çeçen-Rus Savaşı'na (1994-96) yol açtı. Tataristan hükümeti ise, RF merkez hükümeti ile tekrar görüşme masasına oturdu ve 1994 yılında taraflar arasında "yetkilerin paylaşılması" prensibine dayanan ikili bir anlaşma imzalandı. Federal merkezin federasyonun bir birimi ile özel olarak yaptığı bu ikili anlaşma, Rusya federalizmi tarihinde bir ilkti ve diğer birimler için örnek teşkil etti. Sonraki yıllarda federal merkez ile birçok bölge arasında buna benzer ikili anlaşmalar imzalandı.

1993'de kabul edilen RF Anayasası'nda federasyonun tüm birimleri hukuken eşit ilan edildi. Federasyon birimlerinin hepsinin eşit biçimde –iki delege ile– Federasyon Kurulunda (Federal Parlamentonun üst kanadı) temsil edileceği kararlaştırıldı. Fakat bölgelerin ekonomik ve toplumsal özellikleri ve merkezin stratejik hesaplarından dolayı her bölgenin merkezle ilişkisi gerçekte farklı esaslar üzerine kuruldu, böylece birimler arasındaki statü farkı devam etti.

1990'lı yılların sonuna gelindiğinde, Rusya'da federalizm uygulamaları açısından durum oldukça karışık idi. Merkezi hükümet, ekonomik ve siyasal kriz ortamında ileri görüşlü ve etkili politikalar yürütememiş ve otorite kaybına uğramış; federasyon birimleri ile federasyon merkezi arasındaki bağlar zayıflamıştı. Her bölge, kriz ortamında kendi başının çaresine bakmış ve bulunduğu koşulların elverişliliği ve yöneticilerinin becerikliliği ölçüsünde merkezden şu veya bu ölçüde tavizler koparmıştı. 1990'lı yıllarda federasyon birimleri başkanlarının doğrudan seçimle iş başına gelmeye başlaması da bölgeleri merkezin otoritesinden bağımsızlaştıran bir etken oldu. 1995'de Federal Parlamentonun üst kanadının yapısında yapılan değişiklikler, bölgesel liderlerin federal merkez üzerinde baskı kurabilmesine olanak sağladı ve merkezin konumunu daha da zayıflattı.

Yeltsin, 1999 yılının son dakikalarında ulusa yılbaşı konuşması yaparken devlet başkanlığını bıraktığını sürpriz bir şekilde açıkladıktan sonra, Rusya'da yeni bir dönem başlamış oldu. Yeltsin'in halef olarak gösterdiği dönemin başbakanı Vladimir Putin, devlet başkanı olarak göreve

başlar başlamaz merkeziyetçilik eğilimini güçlendireceği sinyallerini verdi. Rusya'da federasyon sisteminin reform süreci başladı. Reformlar, federal merkezi güçlendirmeyi hedefledi.

Putin'in 2000-2008 yılları arasındaki devlet başkanlığı süresi içinde aşağıdaki reformlar gerçekleştirildi:

1) İlk olarak, merkezin federasyon birimleri üzerinde daha sıkı kontrol kurmasını sağlamak amacı ile Mayıs 2000'de Rusya Federasyonu'nda yedi federal bölge (ekonomik ya da askeri bölge benzeri oluşumlar) oluşturuldu ve her birinin başına RF Başkanı Yetkili Temsilcisi getirildi.

2) Söz konusu Yetkili Temsilciler aracılığıyla federasyon birimlerinin anayasaları ve yasaları, Federal Anayasa ve federal yasalarla uyumlu hale getirildi.

3) Rusçaya devlet dili statüsü verildi ve etnik cumhuriyetlerin resmi dairelerinde yerel dillerin yanı sıra Rusçanın kullanımı zorunlu hale getirildi. Ayrıca Rusya'daki bütün dillerin ancak Kiril alfabesini kullanacağı hükme bağlandı.

4) Bölgesel liderlerin gücünü törpülemek amacı ile Federal Parlamentonun üst kanadı (Federasyon Kurulu) yeniden yapılandırıldı.

5) Vergi sisteminde değişiklikler yapılarak federasyon birimlerinin bütçe gelirleri kısıtlandı ve birimler ekonomik açıdan federal merkeze daha bağımlı hale getirildi.

6) Siyasal partiler konusundaki düzenlemeler ve Federal Parlamento ile yerel parlamentoların seçim sistemlerinde yapılan değişikliklerle merkezdeki ve bölgelerdeki siyasal yaşantı daha dar çerçeveler içine sokuldu.

7) Çeçenistan'da tekrar bir askeri harekât düzenlenerek (II. Çeçen-Rus Savaşı, 1999-2000), Çeçen ayrılıkçı hareketi büyük ölçüde bastırıldı ve RF hükümetinin gözetimi altında Çeçen cumhuriyetinin resmi devlet kurumları yeniden kuruldu.

8) Federatif yapıyı sadeleştirmek maksadı ile federasyon birimi sayısını azaltmaya yönelik adımlar atıldı. Sovyetler Birliği'nin dağıldığı sırada 89 olan birim sayısı, 2005-2008 yılları arasında bazı özerk bölgelerin ve vilayetlerin birleştirilmesi yoluyla 83 birime indirildi.

9) Federal merkez ile federasyon birimleri arasında Yeltsin döneminde imzalanmış olan ikili anlaşmaların birçoğu feshedildi.

10) Federasyon birimlerinin bu zamana kadar doğrudan seçimle iş başına gelen yöneticilerinin (devlet başkanları ve valiler) bundan böyle RF Devlet Başkanı tarafından önerileceği kararlaştırıldı. Kimi uzmanlar, federasyon birimleri yöneticilerinin RF Devlet Başkanı tarafından atanması anlamına gelen bu gelişmenin federalizm ilkesine açıkça aykırı olduğunu ve Rusya'yı üniter devlet yapısına doğru kaydırıldığını söylediler (Lantsov, 2009, s. 339; Ogorodnikov ve Sidorov, 2009, s. 104).

2008'de RF Devlet Başkanı koltuğuna oturan Dmitriy Medvedev'in girişimiyle federasyon birimleri yöneticilerinin tekrar halk tarafından doğrudan seçim yöntemiyle seçilmesine dönüş

yapıldı. Bununla beraber, 2012 yılından itibaren tekrar RF Devlet Başkanı olan Putin, ilgili federal yasaya düzeltmeler getirerek federasyon birimleri yöneticilerinin halk tarafından doğrudan seçilmesi yerine parlamento oylaması ile de seçilebileceğini karara bağladı. Görünen o ki, federal merkezin Rusya'nın siyasal hayatı üzerindeki sıkı denetimi yakın gelecekte devam edecektir.

5. Rusya'da Çarlık Döneminden Bugüne Dil Politikaları

5.1. Çarlık Döneminde Dil Politikaları

Rusça, Rusya İmparatorluğu'nun resmî dili olarak kabul ediliyordu. Bununla birlikte Rusya İmparatorluğu'na bağlı bazı özerk bölgelerin (Buhara Emirliği, Hive Hanlığı, Finlandiya, Uryanhay eyaleti (bugünkü Tuva), Leh Krallığı) dillerine özel statüler tanınmıştı. İmparatorluktaki halkların sınıflandırılması dillere göre değil, inançlara göre yapılıyordu ve Ortodoks Hristiyanlığın, dolayısıyla Rus kültürünün yayılması Rus devleti için öncelik teşkil ediyordu.

5.2. Sovyet Dönemi Dil Politikaları

Sovyet döneminde gayri Rus toplulukların dilsel ve kültürel koşullarında önemli değişiklikler meydana geldi. 1918 yılında kabul edilen RSFSC Anayasası'nda gayri Rus azınlıklara ana dilinde eğitim hakkı tanındı (Madde 22). 1920'li yıllarda gayri Rus topluluklara ilişkin olarak "yerleştirme" (*korenizatsiya*) politikası yürütüldü. Bu kapsamda ilk başta Sovyet devletindeki diller derlenip incelenerek Latin alfabesine geçirildi (Kiril alfabesini kullanan Rusça, Ukraynaca ve Beyaz Rusça ve kendi özgün alfabeleri olan Ermenice ve Gürcüce dışında), bu arada o zamana dek yazı dili olmayan otuza yakın etnik grubun dillerinin yazımı için alfabeler yapıldı. Bu ön çalışma temelinde yerel dillerde eğitim veren okullar açıldı ve 1930'lu yılların ortası itibarıyla birçok gayri Rus etnik topluluk için ana dilinde eğitim sistemi kuruldu. Sovyet dönemi boyunca 60'ın üzerinde gayri Rus etnik topluluk çeşitli düzeylerde ana dilinde eğitim görme olanağına sahip oldu, 70 civarında dilde basın-yayın faaliyetleri yürütüldü.

Sovyet hükûmeti, ana dilinde eğitim hakkını hayata geçirmekle yetinmeyip, yerel dillerin devlet işlerinde ve kamusal alanda kullanımını da destekledi. Bazı gayri Rus halkların adına idari birimler teşkil edilirken, bu halkların ana dillerine bu idari birimlerin sınırları içinde resmi dil statüsü verildi.

Ancak Sovyet milletler politikasındaki bu ılımlı eğilim uzun sürmedi. Stalin'in hâkimiyet dizginlerini ele aldığı 1930'lu yıllarda Sovyet politikalarında köklü değişim yaşandı. Sovyetlerin gayri Ruslar konusundaki tutumu, 1930'lu yıllardan itibaren Rus halkını ve Rusçayı öne çıkaran "milletlerin kaynaşması" prensibine göre şekillendi. 1938 yılında bütün gayri Rusça dillerde eğitim veren okullarda Rusçanın öğrenimi zorunlu kılındı. Bunu takiben bu zamana kadar

Latin alfabesini kullanan bütün Sovyet dilleri Kiril alfabesine geçirildi. Özerk idari birimlerde yerel dillerin resmi dil statüsü kaldırıldı.

Eğitim alanında ve kamusal yaşamda Rusça hâkim duruma gelince gayri Rusça dillerin kullanım alanı gittikçe daraldı ve yerel dillerde eğitim veren okulların sayısı azalmaya yüz tuttu. Buna bağlı olarak gayri Rus toplulukların kültürel varlıkları gerilemeye başladı. Birlik cumhuriyetleri ana dilleri ve kültürleri koruma bakımından daha avantajlı ve güçlü konumda iken, hakları daha kısıtlı olan özerk cumhuriyetler ve özerk bölgelerde gayri Rusça dillerin ve kültürlerin gerilemesi daha belirgin oldu.

Sovyet hükümetinin kültür politikalarının yanı sıra Sovyet ülkesindeki sanayileşme süreci ve bu sürecin beraberinde getirdiği demografik değişimler, Rusçanın diğer dillerin aleyhine konumunu daha da güçlendirmesini sağladı. 1930'lu yıllarda gerçekleştirilen ekonomik kalkınma hamlesi ve özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde hız kazanan sanayileşme sebebiyle ülkede şehirleşme süreci de hızlandı ve köylerden kentlere göçenlerin sayısı arttı. Kentlerde ise çoğunlukla Rusça kullanılıyordu. Bu koşullar altında veliler, çocuklarına Rusçayı öğretmek ve böylece onlara daha iyi gelecek sunmak kaygısıyla gayri Rusça dillerde eğitim veren okulların yerine Rusça okulları tercih etmeye başladılar.

1958 yılında gerçekleştirilen eğitim reformu kapsamında velilere okullardaki eğitim dilini belirleme hakkının tanınması, gayri Rusça dillerde eğitim sistemine bir darbe daha vurmuş oldu. Birçok okulda velilerin isteği üzerine eğitim dili Rusçaya çevrildi. 1970-1980'li yıllarda gayri Rusça dillerde eğitim veren okulların sayısı hızla azaldı (1980'li yılların ortası itibarıyla RSFSR'de gayri Rus çocukların ancak %9'unun kendi ana dilinde eğitim gördüğü saptanmıştır). Buna bağlı olarak gayri Rus topluluklarda ana dilini konuşanların sayısı hızla azalarak dilsel ve kültürel açılardan tamamen Ruslaşanların sayısı arttı. Bazı küçük halkların durumu bu bakımdan özellikle vahim hâle geldi.

5.3. Perestroyka Döneminden Bugüne Dil Politikaları

Sovyet politikalarının eleştirilmeye başlandığı Perestroyka ("yeniden yapılanma") döneminde gayri Rus halklarda milliyetçilik hareketleri kuvvet kazandı ve buna bağlı olarak gayri Rusça dillerin durumunda da olumlu gelişmeler gözlemlendi. 1989 yılından itibaren birlik cumhuriyetleri kendi dillerini devlet dili ilan ederek bu yönde kanunlar kabul etti. Bunun etkisiyle 1990 yılında "SSCB Halklarının Dilleri Hakkında Kanun" kabul edilerek gayri Rusça dillerin devlet dili statüleri onaylandı ve Rusçanın sadece "milletlerarası iletişim dili" olarak devletin "resmî dili" statüsünde bulunduğu ilan edildi. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra 1990'lı yıllar boyunca Rusya Federasyonu'ndaki dilsel koşullar bu prensibe göre şekillendi. Bu dönemde Rusya Federasyonu'ndaki birçok özerk cumhuriyette Rusçanın yanı sıra bir ya da daha fazla sayıda yerel dile ikinci devlet dili statüsü tanındı. Bu dillerin devlet işlerinde ve kamusal alanda kullanımını genişletmek ve ana dillerinde eğitim sistemini geliştirmek üzere tedbirler alınmaya başlandı.

2000 yılında Rusya Federasyonu devlet başkanlığı görevine Vladimir Putin'in gelmesinden sonra devlet politikalarında merkezîyetçi yaklaşım ağır basmaya başladı ve bu koşullarda dil ve kültür alanlarında da bazı değişiklikler meydana geldi. Rusya Federasyonu'nda merkezî hükümetin federasyon bölgeleri üzerindeki etkisini ve kontrolünü pekiştirmek amacıyla reformlara girişildi. Bu reform sürecinde federasyon birimlerinin 1990'lı yıllarda kazanmış oldukları bazı haklar geri alındı veya kısıtlandı. 2002 yılında kabul edilen bir federal yasa ile Rusya Federasyonu'nda kullanılan bütün diller için Kiril alfabesi kullanma zorunluluğu getirildi, böylece bazı özerk cumhuriyetlerde gündeme gelen Latin alfabesine geçiş hazırlıklarının önüne geçildi. 2005 yılında Rusçayı Rusya Federasyonu'nun devlet dili ilan eden kanun kabul edildi ve Rusçanın bu bakımdan kullanımı belli kurallara bağlandı. Özellikle etnik cumhuriyetlerde Rusçanın devlet dili olarak kullanımını sağlamak üzere tedbirler alındı.

Günümüzde Rusya Federasyonu'ndaki dillerin durumu, çeşitli faktörlerin etkisiyle şekillenmektedir. Bir taraftan, gayri Rus halklar Sovyet döneminde ve 1990'lı yıllarda elde ettikleri kazanımlarını kısmen korumaktadırlar. Diğer taraftan, Rusya Federasyonu hükümetinin merkezî iktidarı güçlendirmeye ve idari entegrasyonu sağlamaya yönelik çalışmaları ülkedeki kültürel koşullar üzerinde belirleyici rol oynamaya başlamıştır. Aynı zamanda Sovyet döneminden miras kalan bazı demografik ve kültürel süreçlerin etkisi de sürmeye devam etmektedir.

Bugünkü Rusya Federasyonu'nda Rusça, ülke genelinde en yaygın konuşulan dil konumundadır ve ülke genelinde devlet işlerinde kullanımı zorunlu olan devlet dili statüsündedir. Rusya Federasyonu bünyesindeki özerk cumhuriyetlerde Rusçanın yanı sıra bir ya da birden fazla yerel dil ikinci devlet dili statüsünde kullanılmaktadır. Diğer federasyon birimlerinde de bazı dillerin özel statüleri ve işlevleri bulunmaktadır. Toplamda 80 civarında dil, Rusya Federasyonu'nun kamusal yaşamında çeşitli derecelerdeki statülere ve farklı kapsamdaki işlevlere sahip olarak kullanılan yazı dilleri olarak kabul görmektedir.

Gayri Rus topluluklarda ana dilinde eğitim faaliyetleri, 1990'lı yıllardaki göreceli serbesti koşullarında gelişme ve ilerleme fırsatını bulmuştur. 1990'lı yıllar boyunca ana dillerinde eğitim veren okulların ve sınıfların sayısı artmıştır. Fakat 2000'li yıllarda değişen siyasi ortamda Rusçanın öneminin artması, federal yönetimin Rusçanın devlet işlerindeki rolünü pekiştirmek için özel tedbirler alması ve eğitim alanında merkezîleştirme hedefini güden bazı reformların gerçekleştirilmesi sebebiyle gayri Rusça diller için kullanım alanının daralması ve ana dilinde eğitimin gerilemesi tehlikesi yeniden belirmiştir.

Sovyet döneminde ortaya çıkan demografik ve kültürel eğilimler de etkisini göstermeye devam etmektedir. Sovyet hâkimiyeti yıllarında yürütülen "Halkları kaynaştırma ve yekpare Sovyet ulusunu yaratma" politikası sonucunda ve genel olarak sanayileşme sürecinin etkisiyle ülkedeki çeşitli etnik topluluklar, ülkenin her bölgesine dağılmışlar ve gittikçe birbirleriyle karışmışlardır. Geleneksel hayat tarzını sürdüren bazı az sayılı yerli kuzey halklarını saymazsak, bugünkü federasyon topraklarında tek bir etnik grubun diğerleri ile karışmadan topluca

yaşadığı bölgeler yok denecek kadar azdır. Her bölgede çok çeşitli etnik topluluk mensupları bir arada yaşamaktadır. Bazı etnik topluluklar, Sovyet döneminde kendi adlarına kurulan idari birimlerde azınlığı teşkil etmektedirler. Karma evliliklerin oranı Sovyet döneminden beri oldukça yüksektir. Özellikle kentlerde ana dilini ve kültürel özelliklerini yitiren (yani Ruslaşan) gayri Rusların sayısı çoktur. Günümüzde Rusya Federasyonu'ndaki yaklaşık olarak 130 milyon kişi için (RF nüfusunun %92'si) Rusça, ana dili sıfatını taşımaktadır. 2009 yılında UNESCO Rusya Federasyonu'ndaki 136 dili yok olma tehlikesi altında olan dillerin listesine almıştır.

6. Rusya'da Geçmişten Bugüne Din Olgusu ve Dini Yapı

6.1. Çarlık Döneminde İnançlar ve Din Politikaları

Çarlık döneminde din, Rusya'daki farklı etnik toplulukların en önemli ayırt edici özelliği olarak kabul ediliyordu. Dinî kimlik, insanların kendi etnik aidiyetlerini tanımlamasında ve etnik topluluklar arasındaki ilişkilerde büyük önem taşıyordu.

Rusların geleneksel inancı, Ortodoks Hristiyanlıktır. Hristiyanlık inancını devlet dini olarak 988 yılında Kiev knezi Vladimir kabul etmişti. Çarlık dönemi boyunca Rus Devleti Ortodoks Hristiyanlığı devlet dini sıfatıyla destekledi ve yayılmasını teşvik etti. Rus Ortodoks Kilisesi, bir taraftan, devletin kontrolünde bulunurken, diğer taraftan devlet politikalarının ve devlet ideolojisinin şekillenmesinde büyük rol oynadı.

Rus Devleti, yayılma sürecinde Hristiyanlık dışında diğer inançlara bağlı olan birçok halkın topraklarını da ele geçirdi ve ilk başlarda bu yabancı inançlara karşı sert yöntemlerle mücadele etti. Fakat zamanla Rusya topraklarında varlığını sürdüren Hristiyanlık dışındaki inançlara müsamahalı yaklaşımın devletin bekası açısından daha yararlı olacağı düşüncesi benimsendi ve Rusya'nın yayıldığı topraklar üzerinde uzun süre var olan bazı inançlar –İslam, Katoliklik, Protestanlık, Yahudilik, Budizm– hoş görülmeye başlandı. Bu dinlerin mensuplarına serbestçe dinî gereklerini yerine getirme, dinî eğitim alma ve mülk sahibi olma izni verildi. Bununla beraber Ortodoks Hristiyanlar arasında resmî dini görüşten sapan fikir hareketleri ve tarikatlar sert bir şekilde kovuşturuldu; ayrıca putperest ve pagan halklar arasında Hristiyanlığı yayma amacıyla misyonerlik çalışmaları yürütülmesine özel önem verildi.

Rus Ortodoks Kilisesi'nin yüzyıllarca en büyük düşmanı olarak gördüğü İslam dinine karşı devlet düzeyinde hoşgörülü tavrın yerleşmesi, Çariçe II. Katarına dönemine rastlar. Çariçe, 1788 yılında Müslüman Dinî İdaresini kurmayı emretti, böylece Rusya'daki Müslümanların dinî özerkliği resmen tanınmış oldu, aynı zamanda Müslüman din adamları Rusya'nın devlet memurları konumuna getirilerek İslam dini devletin kontrolü altına alınmak istendi.

1897 nüfus sayımı verilerine göre, Rusya İmparatorluğu'nda resmî olarak kabul gören belli başlı dinî inançların rakamsal varlığı aşağıdaki gibi idi:

Tablo 4. Rusya İmparatorluğu'nda İnanç Toplulukları (1897).

İnanç Adı	İnanç Mensuplarının Sayısı (1897)
Ortodoks Hristiyanlık	87.123.604
İslamiyet	13.906.972
Katoliklik	11.467.994
Yahudilik	5.215.805
Protestanlık	3.572.653
Ermeni Apostolik Kilisesi	1.179.241
Budizm	433.863

Kaynak: Troynitskiy, 1905.

Rusya'daki Türk halkları arasında esas itibarıyla üç inanç şekli gözlenmiştir. Türklerin bir bölümü, özellikle Sibiryada yaşayan topluluklar (Altaylar, Hakaslar, Tuvalar, Yakutlar vb.), Türklerin en eski geleneksel inanç şekli olan Şamanlığa bağlı olmuşlardır. Rus Devleti bu topluluklar arasında misyonerlik faaliyetleri yürüterek, onları Hristiyanlar olarak telakki etmişse de, genellikle bu Türklerin Hristiyanlık konusundaki bilgi ve bağlılıkları çok zayıf olmuş ve onlar günlük yaşamlarında Şamanlıkla ilgili eski âdetlerini devam ettirmişlerdir. Türk topluluklarının bir kısmı ise (Çuvaşlar, Gagavuzlar, Kreşin Tatarları, Nogaybaklar vb.) Ortodoks Hristiyanlığı daha derinden benimsemiştir. Rusya'daki Türk halklarının sayıca en kalabalık kitlesi de İslam inancına bağlı olmuştur: Tatarlar, Başkurtlar, Kazaklar, Kırgızlar, Özbekler, Kumuklar, Nogaylar, Azeriler, Karaçaylar, Balkarlar vb.

6.2. Sovyet Döneminde Din Politikaları

Sovyet döneminde din ve vicdan hürriyeti resmi olarak anayasal bir hak teşkil etmesine ve dini kuruluşlar varlıklarını sürdürmesine rağmen, inanç gereklerinin serbestçe yerine getirilmesi için genel olarak elverişsiz koşullar ortaya çıktı. Komünist ideoloji gereği din karşıtı tutum içinde olan Sovyet yönetimi ile dini kuruluşlar arasındaki ilişkiler oldukça gerilimli ve sorunlu seyrederken, dinî inanca bağlı olmayı sürdüren kesimler, inançlı oluşlarını gizlemek ve dinin gereklerini çok sınırlı düzeyde yerine getirmekle yetinmek zorunda kaldılar.

Bolşevik iktidarı ilk adım olarak din kurumunu devletten ayırdıktan sonra, bununla da yetinmeyerek din kurumunu devletin sıkı denetimi altına koyan tedbirler aldı. 1923-24 yıllarında bütün dini teşkilatlar, onların maddi varlıkları ve gelirleri kayıt altına alınarak, bunlar İçişleri Halk Komiserliği'nin kontrolü altına kondu. Bunun dışında dini eğitimi kısıtlayan, din görevlilerini çeşitli vergilere tabi tutan, onlara askeri hizmet yükümlülüğü getiren kararlar da alındı.

Dini kuruluşların iç işlerine karışılması sebebiyle din görevlilerinden ve inançlı kesimden yükselen tepkiler üzerine Sovyet yönetimi tutumunu sertleştirerek din karşıtı geniş çaplı kampanyaya girişti. Sanayileşme ve kolektifleştirme hareketi bağlamında özellikle 1928 yılından itibaren yoğun olarak yürütülen din karşıtı kampanya sonucunda dini teşkilatların maddi

varlıklarına el kondu, ibadethane binaları kamulaştırılarak amaçları dışında kullanılmaya başlandı, birçok din görevlisi kovuşturulmaya uğradı ve sürgün edildi. Bu şartlar altında birçok dini cemiyet faaliyetlerine son vermek ve dağılmak zorunda kaldı. 1936 yılı itibarıyla Sovyetler ülkesindeki dini yaşam neredeyse tamamen durma noktasına geldi.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Sovyet yönetimin din konusundaki tutumunda kısa dönemli bir yumuşama meydana geldi. Toplumun maneviyatını dikkate alan Sovyet iktidarı, bu dönemde tavizler verme yolunu tutarak bazı kısıtlayıcı kararları kaldırdı. Devlet ile dini teşkilatlar arasındaki ilişkileri düzenlemek üzere Halk Komiserleri Şurası nezdinde iki yeni kurum -1943 yılında kurulan Rus Ortodoks Kilisesi İşleri Konseyi ve Ortodoks Hristiyanlığın dışındaki diğer inançlarla ilgilenmek üzere 1944 yılında kurulan Dini İşler Konseyi- teşkil edildi. Bu nispeten müsamahalı ortamda bazı dini cemiyetler yeniden kurularak ibadethanelerin bir kısmı yeniden açıldı ve dini yaşamda biraz canlanma gözlemlendi. Ama 1948 yılı itibarıyla Sovyet devletinin din politikalarında tekrar eski katı tutuma dönüş yaşandı. Bu tarihten itibaren Sovyet döneminin sonuna kadar Sovyetler Birliği'ndeki dini yaşam çok sınırlayıcı koşullar altında bulunarak durgun kaldı. Sovyet dönemi boyunca din karşıtı propagandaya özel önem verildiğini de bu bağlamda özellikle vurgulamak gerekir. Bununla birlikte dış dünyada Sovyet yönetiminin olumlu imajını yaratma gayesi ile dini idare kurumlarının göstermelik olarak varlığını sürdürmesine, önemli dini bayramların kutlanmasına ve din görevlileri kongrelerinin yapılmasına –şüphesiz, Sovyet iktidar makamlarının sıkı kontrolü altında- izin verildi.

6.3. Rusya Federasyonu'nda Din Politikaları

Sovyet sonrası dönemde Rusya'da din olgusunun toplumsal hayat içindeki önemi ve görünürlüğü artmıştır. Laik özelliğini koruyan Rusya Federasyonu'nda (RF Anayasası'nın 14. Maddesi Rusya'yı laik bir devlet olarak tanımlamaktadır) inançların özgürlüğü ve saygınlığı kanunlar tarafından tespit edilmiştir. RF Anayasası'nın 28. Maddesi inanç hürriyetini anayasal bir hak ilan ederken, RF Ceza Kanunu'nun 148. Maddesi de “inançlı insanların duygularını rencide edici”, “dini teşkilatların faaliyetlerini veya dini ayinlerin yapılmasını engelleyici” hareketler için cezalar öngörmektedir. Eski dinî mabetler restore edilerek tekrar dinî amaçlarla kullanılmaya başlanmış; yeni kiliseler, camiler ve diğer inançların ibadethaneleri açılmıştır. Rus Ortodoks Kilisesi ve Rusya Müslümanları Din İdaresi gibi dinî kuruluşların faaliyetleri, ideolojik baskı olmadan ve eskiye nazaran çok daha canlı bir şekilde yürütülmektedir. Dinî bayramlar serbestçe ve geniş çaplı olarak kutlanmaktadır.

Rusya Federasyonu'nda mevzuat gereğince vatandaşlardan inançları hakkında bilgi talep etmek yasak olduğu için dini teşkilatların üye sayısı konusunda resmi istatistik veriler bulunmamaktadır. Rusya Federasyonu'nda çeşitli inanç mensuplarının sayısı konusunda ancak dolaylı bilgiler edinmek mümkündür. Örneğin, *Obşçestvennoye Mneniye* adlı kamuoyu araştırma kurumunun Haziran 2013'te yaptığı anket çalışmaları sonuçlarına göre, aşağıdaki cevaplar alınmıştır:

- İnançsız %25;
- Ortodoks Hristiyan %64;
- Hristiyanlığın diğer mezhepleri %1;
- İslamiyet %6,
- Diğer inançlar %1;
- Cevap yok %4.

(Kaynak: “Tsennosti: religioznost”, 2013).

Gördüğümüz üzere, Sovyet döneminde yerleşen kültürel dinamiğin bir sonucu olarak Rusya toplumunun yaklaşık olarak 1/4’i kendini “inançsız” olarak tanımlamaktadır.

Rusya Federasyonu’nun ikinci büyük geleneksel dinini teşkil eden İslam dini mensupları, çoğunlukla İdil-Ural, Kuzey Kafkasya, Batı Sibiryaya bölgelerinde ve Moskova ile St. Petersburg şehirlerinde yaşamaktadırlar. Rusya Federasyonu Avrupa Bölgesi Müslümanları Dini İdaresi’nin verilerine göre, bugün Rusya’daki Müslümanların sayısı yaklaşık olarak 20 milyon civarındadır. Fakat diğer bazı kurumların tespit ettiği verilere göre, Müslümanların sayısı ancak 8 milyonu teşkil etmektedir. İstatistik eksikliği yüzünden ve Sovyet döneminin sosyokültürel mirası sebebiyle din ile ilgili konularda net bilgi edinmenin güç olduğunu belirtmek gerekir. Kendini şu veya bu inancın mensubu olarak gösterenlerin çoğu zaman o inanç hakkında yeterli bilgi sahibi olmadığı, inancın gereklerini yerine getirmediği, sadece tarihî gelenek bakımından (cetlerinin inancı olması bakımından saygı göstererek) benimsediği anlaşılmaktadır.

Birçok uzmanın dikkat çektiği üzere, özellikle son yıllarda Rusya Federasyonu’nda devlet iktidarının din unsuruna toplumsal hayatın içinde daha fazla yer vermek üzere adımlar attığı gözlenmektedir. Örneğin, Devlet Duması önemli meselelerde Moskova Patrikliğine danışma kararını almış, birçok devlet kurumunda ibadethaneler açılmış, ortaokul müfredatına “Dinî Kültürler ve Laiklik Esasları” dersi eklenmiş, bazı yüksek öğretim kurumlarında ilahiyat fakülteleri kurulmuş, Rusya Federasyonu ordusunda “din görevlisi” kadrosu teşkil edilmiş bulunmaktadır. Devletin içinde etnik Rus unsurunun ağır basması sebebiyle bu adımlar daha ziyade Ortodoks Hristiyanlığın teşvik edildiği görüntüsünü ve sonucunu vermektedir. Bu açıdan özellikle ortaokul müfredatına alınan “Dinî Kültürler ve Laiklik Esasları” dersi, bu dersin işleniş biçimi ve ders kitaplarının içeriği eleştirilere sebep olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

- Yunusova, A.B., Azamatov, D.D. (haz.), *225 let Tsentral'nomu duhovnomu upravleniyu musul'man Rossii: İstoriçeskiye oçerki*, "GUB RB UPK", Ufa 2013.
- Allyn, B. J. "One Enclave's Solution to Ties with Mother Russia," *The Christian Science Monitor*, 12.10.1994; <http://www.csmonitor.com/1994/1012/12192.html> (4.03.2011).
- Anderson, B.A. - Silver, B. D., "Equality, Efficiency, and Politics in Soviet Bilingual Education Policy, 1934-1980", *The American Political Science Review*, Vol. 78, Nr. 4 (1984), pp. 1019-1039.
- Breslauer, G. W., *Gorbachev and Yeltsin as Leaders*, Cambridge University Press, Cambridge 2002.
- Bressler, M. L. (ed.), *Understanding Contemporary Russia*. Lynne Rienner, Boulder 2009.
- Brubaker, R., "Nationhood and the National Question in the Soviet Union and Post-Soviet Eurasia: An Institutional Account". *Theory and Society*, Vol. 23, Nr. 1 (1994), pp. 47-78.
- Bukharaev, R., *The Model of Tatarstan under President Mintimer Shaimiev*, Curzon Press, Surrey 1999.
- Derrick, M., "Contested autonomy: Tatarstan under Putin (2000-2004)", *Journal of Central Asian and Caucasian Studies*, Vol 3, Nr. 6 (2009), pp. 75-103.
- Devlet, N., *Çağdaş Türkiler. (Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi serisinin ek cildi.) Zaman-Çağ, İstanbul 1993.*
- "Federalny zakon ot 2 maya 2012 g. N 40-FZ", *Rossiyskaya gazeta*, 04.05.2012; <https://rg.ru/2012/05/04/gubernatori-dok.html> (03.04.2014).
- Fortunatov, V. V., *Oteçestvennaya istoriya*, Piter, St. Peterburg 2008.
- Gorelov, A. A., *Politologiya*, Eksmo, Moskova 2006.
- Hughes, J., "Managing Secession Potential in the Russian Federation". *Ethnicity and Territory in the Former Soviet Union: Regions in Conflict*. J. Hughes - G. Sasse (ed.). Frank Cass, London 2002, pp. 36-68.
- İsayev, B. A. - Baranov N. A., *Politiçeskiye otnoşeniya i politiçeskiy protsess v sovremennoy Rossii*, Piter, St. Peterburg 2008.
- "İtogi perepisi naseleniya v Krimskov federalnom okruge", RF Federal Devlet İstatistik Servisi resmi internet sitesi, 2015; http://www.gks.ru/free_doc/new_site/population/demo/perepisi_krim/KRUM_2015.pdf
- Lantsov, S. A., *Politiçeskaya istoriya Rossii*, Piter, St. Peterburg 2009.
- Lovell, S., *Destination in Doubt: Russia Since 1989*, Zed Books; London; New York 2006.
- Ogorodnikov, V. P. - Sidorov, N. M., *Politologiya*, Piter, St. Peterburg 2009.
- Orışak, M. İ., *Vsya istoriya: kratkiy spravoçnik školnika*, ACT, Moskova 2001.
- Roskin, M. G., *Countries and Concepts: Politics, Geography, Culture* (8th ed.), Pearson Prentice Hall, New Jersey 2004.
- Sharlet, R., *Constitutional Politics in Russia (New Russian Political System)*, M. E. Sharpe, London 2010.
- Shevtsova, L., *Putin's Russia*, Carnegie Endowment for International Peace Washington, D.C. 2003.
- Silver B., "The Impact of Urbanization and Geographical Dispersion on the Linguistic Russification of Soviet Nationalities", *Demography*, Vol. 11, Nr. 1 (1974), pp. 89-103.
- Sogrin, V., *Politiçeskaya istoriya sovremennoy Rossii. 1985-2001: ot Gorbaçeva do Putina*, Ves mir, Moskova 2001.
- Şevtsova, L. F., Smena Rejima ili Sistemi? *Polis*, No. 1 (2004), s. 47-50.
- Tagirov, İ. P., *Oçerki istorii Tatarstana i tatarskogo naroda (XX vek)*, Tatarskoye knijnoye izdatelstvo, Kazan 1999.

- Troynitskiy, N.A. (haz.), *Pervaya Vseobşçaya perepis' naseleniya Rossiyskoy İmperii 1897 g. T. I. Tablitsa XII. Raspredeleniye naseleniya po veroispovedaniyam, St. Petersburg 1905.* http://www.archipelag.ru/ru_mir/religio/statistics/said/statistics-imp/ (06.05.2014)
- "Tsennosti: religioznost", Fond "Obşçestvennoye mneniye", 14.06.2013, <http://fom.ru/obshchestvo/10953> (04.05.2014).
- "UN General Assembly Votes for Resolution on Human Rights in Crimea", *Unian.info*, 19.12.2016; <https://www.unian.info/politics/1687011-un-general-assembly-votes-for-resolution-on-human-rights-in-crimea.html> (03.03.2017).
- "Vserossiyskaya perepis' naseleniya 2010", RF Federal Devlet İstatistik Servisi resmi internet sitesi, 2010, http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm (04.05.2014).
- Walker, E. W., "The Dog That Didn't Bark: Tatarstan and Asymmetrical Federalism in Russia", *UC Berkeley*, 27.11.1996.
- Wegren, S. K. and D. R. Herspring, (eds.), *After Putin's Russia: Past Imperfect, Future Uncertain*, 4th ed., Rowman & Littlefield, Lanham 2010.
- "YUNESKO posçitalo işçezayuşçiye yazıki v Rossii", *Lenta.ru*, 20.02.2009; <https://lenta.ru/news/2009/02/20/languages/> (03.05.2014).
- Zaslavskaya, T., *Sovremennoye rossiyskoye obşçestvo: sotsialny mehanizm transformatsii*, Delo, Moskova 2004.